

UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU

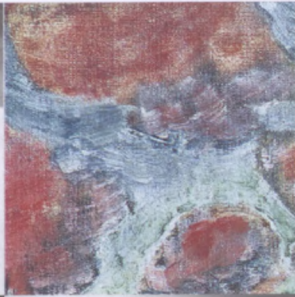

ODZYSKANE DZIEDZICTWO NIEPODLEGŁEJ RZECZYPOSPOLITEJ

SZTUKA POLSKA W WIELKIEJ BRYTANII: WIEK XX

z kolekcji Muzeum Uniwersyteckiego i Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

MUZEUM UNIWERSYTECKIE TORUŃ 2018

2648272

9 WSPANIAŁYCH

SZTUKA POLSKA W WIELKIEJ BRYTANII

WIEK XX

THE MAGNIFICENT NINE

POLISH ART IN GREAT BRITAIN

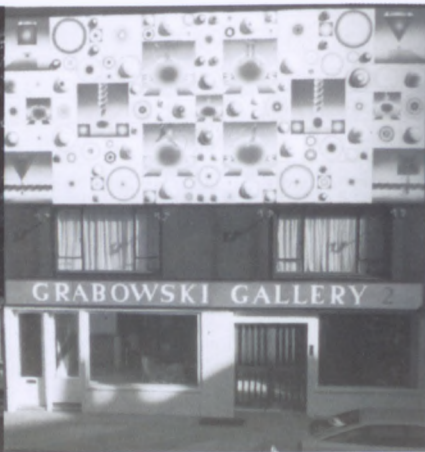
IN XXth CENTURY

MUZEUM UNIWERSYTECKIE TORUŃ 2018

Londyn nigdy nie był „stolicą sztuki”, a jednak z końcem II wojny światowej na Wyspach Brytyjskich ukształtowało się polskie środowisko artystyczne, pod względem liczebności i trwałości największe poza Polską i najbardziej różnorodne. Potwierdzają to badania naukowe prowadzone od prawie 25 lat, którym zawdzięczamy coraz pełniejsze rozumienie działalności artystycznej polskich artystów tworzących nad Tamizą, jak i coraz lepszą znajomość dorobku artystów. Wiemy dziś, że na Wyspach Brytyjskich, w okresie stu lat XX wieku, mieszkało, kształciło się w angielskich i szkockich szkołach malarstwa, architektury i rzemiosła artystycznego, i brało czynny udział w życiu artystycznym państwa ponad 1120 malarzy, rzeźbiarzy, grafików, rysowników i fotografików polskich i polskiego pochodzenia. Byli wśród nich artyści wybitni i na trwałe wpisani w sztukę brytyjską, tej miary co Jankiel Adler, Cazel, Mark Gertler, Henryk Gotlib, Józef Herman, Stanisława de Karłowska, Tadeusz Koper, Robert Lenkiewicz, Adam Kossowski, Marian Kratochwil, Władysław Marynowicz, Elie Nadelman, Tadeusz Piotr Potworowski, Zdzisław Ruszkowski, Franciszka Themerson, Feliks Topolski czy Marek Żuławski. Ich prace znajdują się w największych angielskich muzeach i galeriach sztuki współczesnej, z Tate Gallery oraz Victoria & Albert Museum na czele. Jednak ogromna większość z owych 1120 plas-

tyków zostawiła po sobie zaledwie pojedyncze dzieła sztuki, noty recenzyjne z wystaw, drukowane w emigracyjnej prasie ogłoszenia oraz nieliczne foldery, afisze i ulotki z wernisaży. Wszelkie informacje biograficzne o wielu z nich uległy zatarciu; często także identyfikacja narodowości, której jedynym kryterium jest „polsko brzmiące” nazwisko, napotyka na trudności. Świadomość tego rodzaju ograniczeń pozwala nam wierzyć, że w miarę badań i poszukiwań, pojawiać się będą nowe nazwiska artystów plastyków oraz ich dzieła.

Pierwszeństwo w nowoczesnych badaniach nad sztuką polską w Wielkiej Brytanii należy się Janowi W. Sienkiewiczowi, którego studium pt. *Polskie galerie sztuki w Londynie w drugiej połowie XX wieku*, powstałe w początkach XXI stulecia, stało się wstępem dla krytycznych badań nad sztuką w „polskim Londynie”. W kolejnych latach, przede wszystkim w toruńskim Archiwum Emigracji za sprawą wydawanego tam czasopisma, podjęto starania zarówno o możliwie pełną rejestrację wydarzeń polskiego życia artystycznego, jak i identyfikację nazwisk i opisanie dorobku artystów plastyków polskich w Wielkiej Brytanii w XX wieku. Wynikiem tych starań były publikacje źródeł i opracowań o charakterze syntetycznym oraz portal *Sztuka polska na świecie* (www.muzeum.umk.pl/sztuka_polska) Równocześnie z badaniami, gromadzone były oryginalne

BIBLIOTEKA
UNIwersytecka
w Toruniu

E. 1152/18

1353280

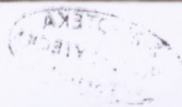
prace malarskie, rzeźbiarskie, grafiki, rysunki i fotografie, wykorzystywane w licznych wystawach realizowanych przez toruńskie Muzeum Uniwersyteckie, oraz obszerna i unikatowa dokumentacja archiwalna dotycząca działalności kilkuset artystów plastyków. Można dziś zaryzykować stwierdzenie, że polskie życie artystyczne w Wielkiej Brytanii, w różnych jego aspektach, jest bardzo dobrze udokumentowane. Tate Gallery w Londynie oraz Archiwum Emigracji w Toruniu mają reprezentatywne kolekcje katalogów wszystkich ważniejszych artystów i galerii, łącznie z komentarzami prasowymi oraz archiwaliami. Dzieła polskich artystów z Wielkiej Brytanii znajdują się w kolekcjach dużych muzeów w Londynie oraz w Polsce (MN w Warszawie, MN w Gdańsku, Muzeum Sztuki w Łodzi i Muzeum Uniwersyteckie w Toruniu). Wszystkie są dostępne.

Pomimo znacznej liczby mniej lub bardziej krytycznych artykułów prasowych, tylko nieliczni polscy artyści plastycy doczekali się dużych książek o swoim malarstwie wydanych w Wielkiej Brytanii: Jankiel Adler, Zdzisław Ruszkowski, Stanisław Frenkiel, Józef Herman, Adam Kossowski, Marian Bohusz-Szyszko, Feliks Topolski i Halima Nałęcz. Po roku 1990, w Polsce powstały opracowania naukowe i monografie twórczości Mariana Bohusza-Szyszko, Stanisława Gliwy, Henryka Gotliba, Marka Żuław-

skiego, Stefana i Franciszki Themersonów, Caziela, Władysława Marynowicza, Halimy Nałęcz i Wojciecha Falkowskiego, które uzupełniły rosnącą z każdym rokiem literaturę poświęconą różnym zagadnieniom z historii sztuki polskiej na Wyspach Brytyjskich.

Możemy już pokusić się o pewne próby syntezy. Definiowanie i podział chronologiczny dziejów sztuki polskiej w Wielkiej Brytanii muszą brać pod uwagę wydarzenia polityczne w Polsce i Europie, które miały decydujący wpływ na fale emigracji, a co za tym idzie, na pojawianie się nowych osób (oraz instytucji) na Wyspach Brytyjskich. Tym samym, podobnie jak w wypadku innych emigracji artystycznych, to polityka, a nie nowe prądy w sztuce, decydowała o pojawieniu się nowej grupy artystów, nowych galerii, czasopism itd. Biorąc pod uwagę badania nad biografiami poszczególnych artystów, krytyków i historyków sztuki, którzy odcisnęli swoje piętno na sztuce brytyjskiej i światowej, a także nad rozwojem i znaczeniem szkół malarskich oraz stowarzyszeń i ugrupowań artystycznych, można zaproponować wyróżnienie następujących fal/grup emigracji artystycznej:

a) artyści, którzy różnymi drogami dotarli na wyspy przed rokiem 1918, czasem przed 1900. David Buckman w swoim *The Dictionary of Artists in Britain since 1945* (London

1998) notuje m.in. artystów: Alfred Wolmark, Stanisława de Karłowska, Franciszek K. Black, Lena Pilichowska, Leopold Pilichowski, Mark Gertler;

b) artyści, którzy znaleźli się w Wielkiej Brytanii w latach międzywojennych (1918–1939). W okresie tym przybyli na wyspy m.in.: Arthur Horowicz, Roman Black, Rajmond Kanelba, Stanisław Reychan, Feliks Topolski, Adam Turyn, Stefan i Franciszka Themersonowie, Marek Żuławski, Jerzy Him, Jan Le Witt, Henryk Gotlib;

c) artyści lat wojny, którzy zostali ewakuowani z Francji w 1940, albo przybyli z wojska na Środkowym Wschodzie, wydostali się z kontynentu lub obozów i dotarli do Wielkiej Brytanii do końca 1945 r. Byli to m.in.: Zdzisław Ruszkowski, Jankiel Adler, Józef Natanson, Marian Kratochwil, Leszek Muszyński, Aleksander Żyw, Janina Konarska, Halina Korngold (Korn), Witold Mars, Adam Bunsch (w latach 1940–1945 używał pseudonimu Andrzej Wart), Józef Sekalski, Maria Seyda, Zygmunt Haupt, Tadeusz Koper, Bronka Michałowska, Zygmunt Henelt, Antoni Wasilewski, Tadeusz Piotr Potworowski, Adam Kossowski, Józef Herman, Kazimierz Pacewicz, Stefan Knapp, Marek Szwarz, Stefan Osiecki, Tadeusz Lipski, Oktawian Jastrzembski. Artyści Ci weszli w dużej mierze do The Society of Polish Artists in Great Britain;

d) artyści, którzy przybyli z Włoch z 2. Korpusem w 1946 i z kontynentu lub Bliskiego Wschodu do roku 1952 – byli to zarówno żołnierze, jak i cywile, w tym uciekinierzy z Polski. W grupie tej byli zarówno artyści wykształceni przed wojną, jak choćby Marian Bohusz-Szyszko, Stanisław Gliwa, Marian Kościatkowski, Jan Kępiński, Zygmunt Turkiewicz, Zygmunt Kowalewski, Halima Nałęcz, Władysław Fusek-Forosiewicz, Władysław Szomański czy Tadeusz Zieliński, absolwent szkoły w Libanie – Stanisław Frenkiel, jak i studenci szkoły malarskiej w Rzymie: Aleksander Werner, Andrzej Bobrowski, Antoni Dobrowolski, Kazimierz Dźwig, Leon Piesowocki, Ryszard Demel, Janusz Eichler, Jan Głowacki (Laterański), Tadeusz Beutlich, Ta-

deusz Znicz-Muszyński. Do grupy tej doliczyć należy także osoby wykształcone tuż po wojnie w szkołach brytyjskich, głównie w Sir John Cass School of Art & Design i politechnikach: m.in. Janina Baranowska, Jerzy Stocki, Tadeusz Ilnicki, Andrzej Kuhn, Marek Łączyński;

e) artyści, którzy studiowali w polskich szkołach malarstwa w Anglii lub ukończyli po roku 1952 szkoły brytyjskie, albo dostali się do Anglii z Francji (i innych krajów, w których przebywali jako emigranci). M.in.: Ludwik Dygat, Jan Pieńkowski, Jan Smagała, Wanda Skalik, Wiesław Szejbal, Witold Szejbal, Irena Fusek-Forosiewicz, Irena Jakubowska, Stasia Kania, Zofia Pierzchała-Piasecka, Maria Jarmułowicz-Hutton, Ewa Wnęk, Halina Sukiennicka, Karolina Borchardt, Zygmunt Kłóś, Stefan Stachowicz, Stanisława Witorzeniec, Wojciech Falkowski;

f) artyści wykształceni po wojnie w PRL, którzy wyemigrowali do Wielkiej Brytanii po roku 1956, głównie zaś po roku 1968, 1981 i 1990. M.in.: Andrzej M. Borkowski, Andrzej Dzierżyński, Ewa Drevet, Tadeusz Czerwinke, Magda Kozarzewska, Rostaw Szaybo, Antoni Malinowski, Marysia Lewandowska, Małgorzata Levittoux;

g) artyści urodzeni w Wielkiej Brytanii (lub w innym miejscu poza Polską) w rodzinach polskich, którzy przynajmniej się do polskich korzeni i polskiej tradycji kulturowej. Wśród wielu artystów wymienimy członków grupy BIGOS: Martin Blaszk, Tessa Blatchley, Maria Chevaska, Ruth Jacobson, Louise Severyn Kosinski, Simon Lewandowski, Rosita Matyniowa, Jamoula KcKean, Ondre Nowakowski, Margaret Ochocki, Józefa Rogocki, Jola Scicinski, Stefan Szczelkun i Silvia C. Ziraneck.

Tego rodzaju podział ma znaczenie o tyle, że pozwala przyporządkować wydarzenia i nazwiska, w obszarze polskiej sztuki w Wielkiej Brytanii, do poszczególnych fal emigracji. Pozwala też określić rolę osób w tworzeniu polskich związków i ugrupowań artystycznych, których dzia-

łało na wyspach zaledwie kilka. Udział Polaków w brytyjskich i międzynarodowych organizacjach artystów nie podlega jednak tym kryteriom, jak i moment uzyskania przez nich uznania lub sukcesu artystycznego. Osobnego opisu wymaga również działalność i zaangażowanie polskich, emigracyjnych (ale też oficjalnych w latach 1918–1939 i po 1945 roku) instytucji rządowych, społecznych i prywatnych w propagowaniu, lansowaniu czy wspieraniu finansowym polskich artystów. Szczególnie ważne było to w okresie II wojny światowej i po jej zakończeniu, w latach kształtowania się polskich instytucji kulturalnych na obczyźnie. Nie ma wątpliwości, że polskie społeczeństwo emigracyjne odnosiło się w latach powojennych do artystów obojętnie. Polacy w tych czasach z reguły obrazów, ani rzeźb nie kupowali; byli na dorobku, urządzali się zakładali rodziny i nie mieli dość pieniędzy na popieranie sztuki. A jeśli już kupowali, to dzieła starsze niż współczesnych im artystów emigrantów. Sytuacja ta zmieniła się nieznacznie z końcem lat 1950., gdy poczęły powstawać polskie galerie i rozpoczęło działalność Zrzeszenie Artystów Plastyków Polskich w WB (Association of Polish Artists in GB). Emigracja wspierała natomiast funkcjonowanie jedynej akademickiej polskiej szkoły artystycznej na obczyźnie, tj. założonego przez Mariana Bohusza-Szyszko Studium Malarstwa Sztalugowego, które działało w ramach Społeczności Akademickiej USB na Obczyźnie, traktującej Studium jako kontynuację tradycji Wydziału Sztuk Pięknych USB, a później jako wydział Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie.

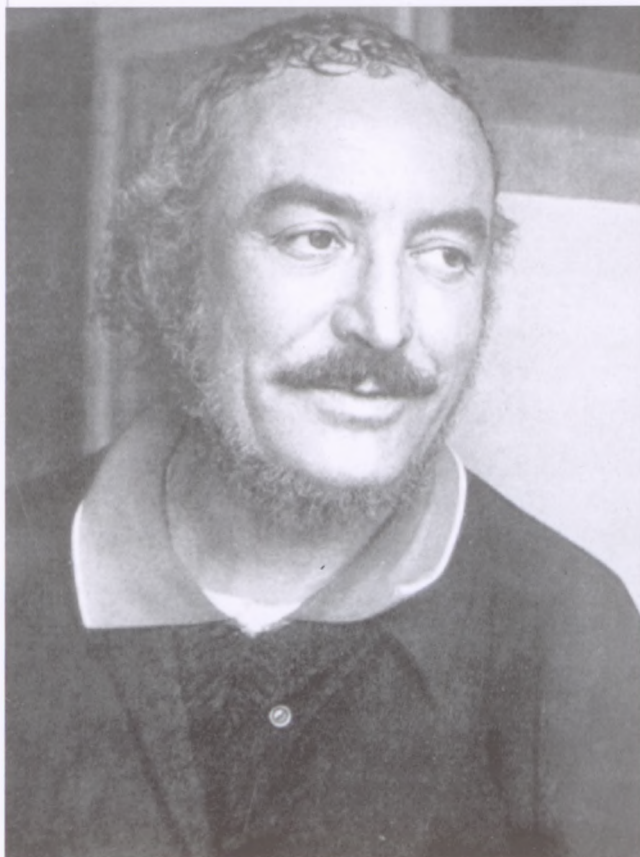
Nie wiemy dokładnie, jaki wpływ na twórczość artystów brytyjskich i – generalnie – na sztukę brytyjską miała obecność polskich malarzy i rzeźbiarzy w krajobrazie wystawienniczym i artystycznym Wielkiej Brytanii. Nie chodzi tu jedynie o wpływy jakie wywierali na niepolskich absolwentów wykładowcy szkół artystycznych założonych albo prowadzonych przez Polaków (oprócz Bohusza-Szyszko, także Gotlib, Kratochwil, Kazimierz Pacewicz, Karolina Lanckorońska czy Stefania Zahorska), czy o wpływ wynikający z lektury prac teoretycznych np. Potworowskiego, jednego z ważniejszych malarzy pejzażystów

tw. szkoły w Bath oraz Frenkla wykładającego w London University. Należy zbadać, jakie znaczenie dla artystów brytyjskich miało obcowanie z dziełami sztuki plastycznej Polaków na wystawach. Pierwszym, który pozwolił sobie takie możliwości zasygnalizować – na podstawie wyłącznie informacji prasowych – był David Buckman, autor wspomnianego słownika artystów brytyjskich. Czytamy u Buckmana, że malarka Mary Fox (1922), „tworzyła pod wielkim wpływem prac polskich i niemieckich malarzy, wśród nich zwłaszcza Zdzisława Ruszkowskiego, Waltera Nesslerera i Jana Wieliczko”; Paul Bird (1923–1993) „tworzył pod wpływem Waltera Sickerta i teorii koloru Piotra Potworowskiego”; Millie Froud (1900–1988) – malarka i wykładowca – czerpała swoje inspiracje w twórczości Józefa Hermana i Jankiela Adlera. To istotny wkład sztuki polskiej w sztukę europejską i najpewniej nie jedyny.

Prezentowani na wystawie artyści znaleźli się w Wielkiej Brytanii w różnych okresach, chociaż decydującą rolę w ich decyzjach o emigracji miała II wojna światowa: Żuławski dotarł do Londynu jeszcze przed wojną szukając inspiracji artystycznych, a krótko po upadku Francji przybył na wyspy jego przyszła żona – Halina Korngold (Korn). Wojna na kontynencie zmusiła także Ruszkowskiego i Kratochwila, by przedostać się do wojska tworzonego w Szkocji. Turkiewicz, Eichler, Werner i Kościatkowski wyszli z Rosji sowieckiej z armią gen. Władysława Andersa i dotarli do Wielkiej Brytanii wraz z żołnierzami 2. Korpusu w 1946 roku. Jako ostatni przybył nad Tamizę Frenkiel, który także ewakuowany był z Rosji, ale zatrzymał się w Bejrucie, by kontynuować studia. Znalazł się w Anglii w 1947 roku. To zaledwie dziewięciu sponad tysiąca. Ich sztuka świadczy o wielkiej różnorodności tego, co Polacy wnieśli w życie artystyczne Wielkiej Brytanii.

Mirosław A. Supruniuk

JANUSZ (JUAN) EICHLER (1923–2002)

Ojciec Stefan Eichler był oficerem kawalerii. Po wybuchu II wojny światowej, uciekając przed armią sowiecką, rodzina znalazła czasowe schronienie w Wilnie. W 1941 roku Eichlerowie zostali aresztowani i deportowani na Syberię. Po układzie Sikorski-Majski, wraz z armią gen. Władysława Andersa zostali ewakuowani do Iranu. Janusz wstąpił do wojska i został przydzielony do batalionu łączności. Wysłano go do Palestyny a stamtąd do Włoch. Jako żołnierz 5. Dywizji Kresowej brał udział m.in. w bitwie o Monte Cassino. W 1945 roku Eichler podjął studia na rzymskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz w Polskim Studium Malarstwa i Grafiki Użytkowej przy 2. Korpusie Polskim. Po ewakuacji do Wielkiej Brytanii w 1946 roku, kontynuował je do lipca 1948 roku (malarstwo oraz grafikę użytkową, głównie ilustracyjną) w Sudbury w Anglii w Polskim Studium Malarstwa i Grafiki Użytkowej pod opieką Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii. Stypendium pozwoliło mu ukończyć Sir John Cass Technical College, School of Arts and Crafts, gdzie uczył się m.in. kompozycji, martwej natury, projektowania, ilustracji, sztuki komercyjnej. Eichler po zakończeniu nauki otrzymał ocenę bardzo dobrą. Od 1948 roku wystawiał w Londynie wraz z „Grupą 49”. Został członkiem Young Artists Association. W 1951 roku wyemigrował z rodzicami do Argentyny, dołączając do przebywającej tam siostry Krystyny.

Pierwsza argentyńska wystawa obrazów Eichlera odbyła się w 1956 roku w Galerii Pizarro w Buenos Aires, otrzymując dobre recenzje w prasie argentyńskiej. Zapoczątkowała ona jego karierę jako artysty. Przez następne lata wystawiał w wielu galeriach w Argentynie i Chile. W 1975 roku miał pierwszą wystawę retrospektywną w Museo di Arte Moderno w Buenos Aires, która odniosła wielki sukces. Kolejna miała miejsce w 1985 roku w galerii Galatea na Via Monte w Buenos Aires; nosiła tytuł: „Juan Eichler. Muestra retrospectiva. Obras desde 1948 a la fecha”.

Janusz Eichler, [Portret Witolda Gombrowicza], l. 1950., tusz, ołówek, karton

STANISŁAW FRENKIEL (1918–2001)

Urodził się w krakowskiej rodzinie pochodzenia żydowskiego, z której część przyjęła katolicyzm. Po maturze, w 1937 roku wstąpił na krakowską Akademię Sztuk Pięknych. Studiował m.in. u Ksawerego Dunikowskiego, Kazimierza Sichulskiego i Eugeniusza Eibischa. Po pierwszym roku wyjechał do Paryża na kilka miesięcy. Przejeżdżając przez Berlin miał okazję zobaczyć dzieła artystów „zdegenerowanej sztuki” (*Entartete Kunst*), skazanej przez nazistów na nieistnienie; artyści owi, niemieccy ekspresjoniści, będą później wzorem dla twórczości Frenkla: Otto Mueller, Emil Nolde, Max Pechstein, Ernst L. Kirchner, August Macke czy Erich Heckel. We Lwowie, pod okupacją sowiecką, aresztowany w czerwcu 1940 roku został zesłany na Syberię. Po amnestii, w wyniku umowy Sikorski–Majski, wstąpił do armii polskiej. W kwietniu 1942 roku opuścił Rosję sowiecką dostając się do Iranu, a następnie Egiptu. W listopadzie 1945 roku podjął studia na Libańskiej Akademii Sztuk Pięknych. W 1946 roku po raz pierwszy wystawił swoje prace na ekspozycji studentów po I roku akademii. W 1947 roku zmuszony został do opuszczenia Libanu. Wraz z żoną Anną osiadł w Londynie. Uzyskał stypendium w Sir John Cass Technical College, School of Arts and Crafts. Malował, zaczął wystawiać w Londynie. W 1951 roku rozpoczął pracę w prywatnej szkole Bennett College. W połowie lat 1950. był współzałożycielem APA – Zrzeszenie Plastyków Polskich w Wielkiej Brytanii; wraz z nim wystawiał w Ognisku Polskim oraz od 1959 roku w Grabowski Gallery, która stała się do 1975 roku centralnym miejscem polskiego życia artystycznego w Londynie, a dla Frenkla najważniejszym miejscem prezentacji własnej twórczości, jej rozwoju i dojrzewania. Malarz był

autorem licznych recenzji z wystaw u Grabowskiego. W roku 1978 wybrany został do London Group, a w 1985 do West of England Royal Academy; brał udział w niemal każdej dorocznej wystawie tych organizacji artystycznych. W 1992 roku otrzymał pełne członkostwo Akademii, jako jedyny Polak w historii tej instytucji. Wystawiał we Francji, Belgii, Niemczech, w USA, Australii i w Polsce. Pierwsza duża retrospektywna wystawa miała miejsce w 1981 roku; kolejna dopiero w 1998, w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, macierzystej uczelni, która w 1994 roku nadała mu tytuł doktora honoris causa. Wystawa była też okazją do promocji książki zbierającej jego szkice o sztuce – *Kożuchy w chmurach*, wydanej w toruńskim Archiwum Emigracji w 1998 roku.

Stanisław Frenkiel, *Na trampolinie*, l. 1970., olej na płótnie

HALINA JULIA KORNGOLD, HALINA KORN (1902–1978)

Pochodziła z rodziny żydowskiej. Po ukończeniu prywatnego żeńskiego Gimnazjum Antoniny Walickiej w Warszawie rozpoczęła studia dziennikarskie w warszawskiej Szkole Nauk Politycznych. Jednocześnie uczyła się śpiewu u prof. Adeli Comte-Wilgockiej i Stanisławy Korwin-Szymanowskiej. W 1938 roku poznała malarza Marka Żuławskiego. Wojna zastała ją we Francji, gdzie znalazła pracę stenotypistki w Ministerstwie Opieki Społecznej Rządu Polskiego na Uchodźstwie. W maju 1940 roku, po upadku Francji, dostała się do Wielkiej Brytanii i związała z Markiem Żuławskim. Pod koniec wojny dowiedziała się, że cała jej liczna rodzina zginęła w szoa. Spowodowało to załamanie nerwowe i wywołało u niej chorobę dwubiegunową, z którą zmagą się do końca życia. Około 1941 roku zaczęła malować i rzeźbić. W styczniu 1948 roku miała swoją pierwszą wystawę indywidualną w londyńskiej Mayor Gallery, a w lutym tego samego roku zawarła związek małżeński z Markiem Żuławskim. W latach 1950. współpracowała ze stacją radiową BBC pisząc recenzje z wystaw i teksty o sztuce (audycja „Round the Galleries”). Około 1957 roku zaczęła pisać wspomnienia z dzieciństwa zatytułowane „Wakacje kończą się we wrześniu” (zostały opublikowane w Warszawie w 1983). Dużo wystawiała, zarówno na ekspozycjach indywidualnych, jak i zbiorowych w Londynie, Edynburgu i Nowym Jorku, w tym cykl wystaw w Polsce (Warszawa, Kraków, Gdynia, Katowice). W Anglii wystawiała m.in. z London Group, Royal Academy, Women's International Art Club. Była członkiem Artists International Association (AIA) i członkiem założycielem Arts Society of Paddington.

Halina Korn, *W barze kawowym*, 1963, olej na płycie

MARIAN JANUSZ (JAN) KOŚCIAŁKOWSKI (1914–1977)

Ukończył gimnazjum w Wilnie i w 1932 roku podjął studia malarskie w paryskiej École Nationale Supérieure des Beaux Arts. Po roku wrócił do Wilna i złożył dokumenty na Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB. We wrześniu 1936 roku zapisał się do Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Studiował u Mieczysława Kotarbińskiego i Tadeusza Pruszkowskiego, zbierając w czasie studiów doroczne nagrody za malarstwo. Po wybuchu wojny światowej usiłował wrócić do Wilna; wiosną 1940 roku został aresztowany i zesłany w głąb Rosji Sowieckiej. Zwolniony w wyniku amnestii w 1941 roku wstąpił do Armii Polskiej w ZSSR i został ewakuowany do Persji w 1942 roku. Przebywał kolejno w Iraku, Palestynie, Libii i Egipcie. W okresie tym malował i rysował, a prace wystawiał wspólnie z żołnierzami-malarzami, a także publikował w prasie wojskowej. W 1944 roku brał udział w walkach o Monte Cassino. Po zakończeniu wojny krótko studiował w Rzymie, wystawiał, a w końcu 1946 roku, po ewakuacji 2. Korpusu, wylądował w Wielkiej Brytanii. W 1947 roku uzyskał stypendium w Sir John Cass Technical College, School of Arts and Crafts w Londynie. W 1948 roku miał pierwszą indywidualną wystawę na Wyspach Brytyjskich, w Galerii Gimpell & Fils, która odniosła wielki sukces i uznanie krytyków angielskich. Rzadko wystawiał w Wielkiej Brytanii; kilka razy podjął się wykonania ilustracji do książek. W krótkim okresie odwiedził w Polsce, w latach 1958 i 1959, dzięki staraniom ojca malarza, galerie CBWA w Szczecinie i Poznaniu zorganizowały dwie niewielkie wystawy jego rysunków. W 1964 roku otrzymał nagrodę plastyczną czasopisma „Kultura” (Paryż). W 1968 roku kupił dom w Carrarze, gdzie spędzał wiele miesięcy każdego roku, i gdzie zaczął rzeźbić w marmurze.

Marian Kościółkowski, [Pejzaż imaginacyjny], I. 1960., akwarela, gwasz, papier

MARIAN KRATOCHWIL

(1906–1997)

Urodził się na Huculszczyźnie. Ojciec był sędzią i miłośnikiem literatury klasycznej, a matka śpiewaczką operową. Od 1926 roku przez cztery lata studiował filozofię i historię na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Pobierał lekcje rysunku u malarza batalisty Stanisława Batowskiego. W roku akademickim 1937/1938 podjął studia na warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, jednak porzucił naukę na rzecz samodzielnych poszukiwań artystycznych. W 1938 roku wziął udział w wystawie w Zachęcie i otrzymał brązowy medal za obraz *Pożegnanie radości*. Kolejna wystawa mająca się odbyć w 1939 roku została udaremniona przez wybuch wojny. Walczył w kampanii wrześniowej; przez Węgry i Jugosławię przedostał się do Francji, gdzie w 1940 roku wstąpił do wojska. Po upadku Francji znalazł się w Szkocji, w 1. Dywizji Panczernej gen. Stanisława Maczka. W latach 1944–1947 studiował rysunek i malarstwo w College of Art w Edynburgu. Po demobilizacji osiadł w Londynie. Jeszcze przed wojną zajmował się grafiką – w latach 1936–1937 wykonał dwa miedzioryty o tematyce donkichotowskiej. W czasie pobytu w Szkocji w latach 1940–1942 powstał cykl miedziorytniczy zatytułowany *Wojna*. Wspólnie z żoną, malarką Kathleen Browne, prowadzili szkołę w Chelsea, oferując kursy o malarstwie, gdzie wykładał teorię sztuki i podstawy warsztatu malarskiego. Uczył też w podlondyńskiej szkole Epsom School of Art. Pod wpływem podróży do Hiszpanii zmienił w latach 1950. paletę posługując się żywym, bardzo ekspresyjnym kolorem. Wystawiał w Londynie i Hiszpanii. Także w Polsce: w Muzeum Narodowym w Krakowie (1970, 1980), w Zachęcie (1981) oraz w Bibliotece Jagiellońskiej (1996). W 1994 roku miał wspólną wystawę z żoną w Polskim Instytucie Kulturalnym w Londynie.

Marian Kratochwil, *Portret hiszpańskiego chłopca*, ok. 1975-1985, olej na płótnie

ZDZISŁAW RUSZKOWSKI

(1907–1991)

Wychowywał się w rodzinie artystów; ojciec Wacław był malarzem. Studiował przez semestr prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie (1924–1929) u Wojciecha Weissa, Józefa Mehoffera, Stanisława Kamockiego oraz Władysława Jarockiego. Po studiach przeniósł się do Warszawy, gdzie dołączył do malarzy skupionych wokół Felicjana Kowarskiego. Obraz artysty *Pejzaż z Żoliborza* został wystawiony na pierwszej wystawie grupy Pryzmat (1933). W latach 1935–1939 przebywał w Paryżu. Był pod ogromnym wpływem Cézanne'a, i zaprzyjaźnił z Wacławem Zawadowskim. W 1939 roku wstąpił do polskiej armii we Francji, a po jej upadku popłynął do Szkocji. Po wojnie osiadł w Londynie. Brał udział w ekspozycjach The London Group. Pierwsza indywidualna wystawa artysty, zakończona sukcesem, miała miejsce w Roland Browse and Delbanco Gallery (1948). W latach 1960. wystawiał wielokrotnie w Leicester Gallery. Ostatnia prezentacja prac artysty została zorganizowana w Schwartz Sackin Fine Arts w Londynie (grudzień 1990).

BIBLIOTEKA
UNIWERSYTECKA
w Toruniu

Zdzisław Ruszkowski, *Roofs and Clouds (Cornwall)*, 1949, olej na płótnie

ZYGMUNT TURKIEWICZ

(1912–1973)

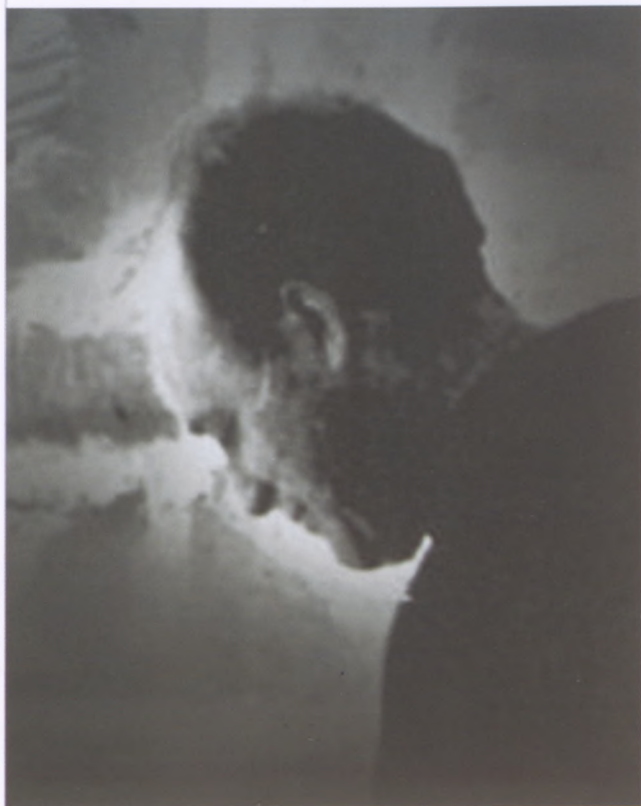
Ukończył Akademię Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1933–1939; studiował malarstwo i rysunek w pracowni Felicjana Kowarskiego, architekturę wewnątrz u Józefa Czajkowskiego oraz ukończył studium pedagogiczne. Zajmował się też tkactwem artystycznym. Po kampanii wrześniowej znalazł się w obozie internowanych na Łotwie, skąd w 1941 roku, trafił do więzienia Łubianka w Moskwie. Po podpisaniu umowy polsko-sowieckiej latem 1941 roku został zwolniony i wstąpił do Armii Polskiej gen. Władysława Andersa. Został zatrudniony w Oddziale Propagandy i Kultury Armii Polskiej na Wschodzie. W kolejnych miejscach postoju APW, organizował wystawy: w Teheranie, Bagdadzie, Aleksandrii, Kairze, Bejrucie, Damaszku, Tel Awiwie, Jerozolimie, Rzymie i we Florencji. Współpracował z wojskowymi czasopismami i wydawnictwami. Jego rysunki ukazywały się w „Orle Białym”, „W Drodze” i „Paradzie”. Dzięki legitymacji korespondenta wojennego, miał dostęp do linii frontu. Jako „artysta wojenny” służył w Polskich Siłach Zbrojnych pozostających pod Dowództwem Brytyjskim. Był świadkiem walk 2. Korpusu Polskiego o klasztor na Monte Cassino. Rysunki powstałe w czasie tej bitwy opublikowane zostały latem 1944 roku w albumie pt. *Montecassino – Szkice Zygmunta Turkiewicza z walk 2. Polskiego Korpusu*. Po zakończeniu wojny krótko pozostał we Włoszech. W 1947 roku osiadł w Londynie. Był również krytykiem sztuki oraz eseistą, współpracującym z prasą emigracyjną: „Kulturą”, „Życiem”, „Orłem Białym”. Przed wszystkim jednak malował. Po wojnie wystawiał w galeriach w Europie i USA. W styczniu 1963 roku miał dużą wystawę indywidualną (47 obrazów i 12 gwaszy i rysunków) w prowadzonej przez Halimę Nałęcz Drian Galleries w Londynie.

Zygmunt Turkiewicz, *Graffiti of New Figuration*, ok. 1960, technika mieszana, płyta

ALEKSANDER WERNER

(1920–2011)

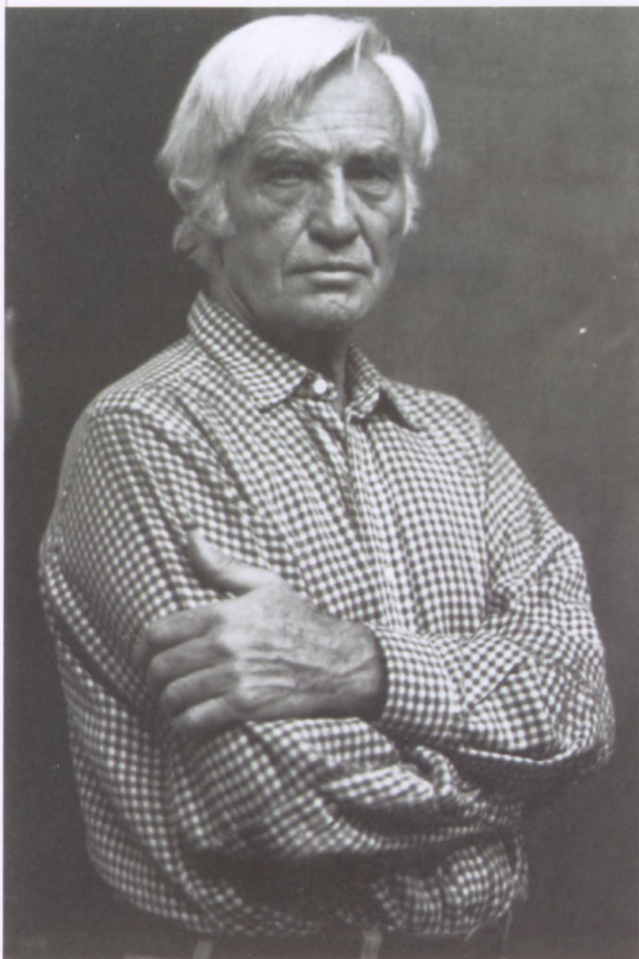
Urodził się w rodzinie o artystycznych korzeniach sięgających XVII wieku. Po wybuchu II wojny światowej został deportowany w głąb Związku Sowieckiego. W 1941 roku, po umowie Sikorski–Majski, dostał się do Polskiej Armii na Bliskim Wschodzie, pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Przebył szlak 2. Korpusu, walczył pod Monte Cassino. W 1945 roku podjął studia malarskie w utworzonej przez profesora Mariana Bohusza-Szyszko, Sekcji Artystów i Studentów Sztuk Pięknych Żołnierzy 2. Korpusu Kompanii Kresowej na Akademii Sztuk Pięknych w Rzymie. Rok później wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie kontynuował naukę u Bohusza-Szyszki w obozach w Sudbury i w Kingwood Common – w ramach Studium Malarstwa i Grafiki Użytkowej oraz w Sir John Cass' School of Art w Londynie. Znalazł pracę w Camberwell School of Arts and Crafts. Był współzałożycielem „Grupy 49”, skupiającej polskich artystów plastyków. Zajmował się grafiką, malarstwem i rzeźbą w wypalanej glinie i szkle. Projektował okładki i szaty graficzne książek. Miał kilka wystaw indywidualnych, m.in. w londyńskim Victoria & Albert Museum oraz w Bibliotece Kongresu w Waszyngtonie. Największą wystawę jego prac pokazała w 1972 roku londyńska Drian Gallery. W pierwszą rocznicę śmierci galeria POSK urządziła wystawę dokumentującą dorobek artysty.

Aleksander Werner, [Abstrakcja 808], l. 1960./70., olej, piasek, płótno

MAREK ŻUŁAWSKI

(1908–1985)

Był synem filozofa i pisarza Jerzego Żuławskiego, autora m.in. trylogii *Na srebrnym globie*. Dzieciństwo spędził w Zakopanem, zaś czasy gimnazjum w Toruniu, gdzie owdowiała matka prowadziła pensjonat „Zofijówka”. Studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim i malarstwo w Szkole Sztuk Pięknych. Po dwóch latach przerwał studia prawnicze i poświęcił się całkowicie malarstwu, najpierw w pracowni Karola Tichego, a następnie u Felicjana Kowarskiego i Leonarda Pękalskiego. W 1933 roku uzyskał dyplom z malarstwa (rok później z malarstwa dekoracyjnego) i wspólnie z Tadeuszem Trepkowskim założył pracownię graficzną pn. „Atelier 33”. W latach 1932–1935 regularnie wystawiał na Zimowych Salonach Instytutu Propagandy Sztuki oraz Salonie Wiosennym. W 1935 roku wyjechał na roczne stypendium do Paryża, a następnie do Londynu, gdzie pozostał. W 1937 roku miał pierwszą wystawę indywidualną w londyńskiej Leger Gallery. W czasie wojny pracował w polskiej sekcji radia BBC, z którą w latach późniejszych kontynuował współpracę jako krytyk sztuki. Był współzałożycielem Zrzeszenia Plastyków Polskich w Wielkiej Brytanii i aktywnym członkiem kilku stowarzyszeń artystycznych. Uczestniczył w ponad stu pięćdziesięciu wystawach zbiorowych oraz dwudziestu sześciu indywidualnych. Był także pisarzem i krytykiem sztuki. Opublikował: *Dawn, Noon and Night* (1958), *Od Hogartha do Bacona* (1973), *Romantyzm, klasycyzm i z powrotem* (1976) oraz *Studium do autoportretu* (1980), którego drugi tom ukazał się już po śmierci artysty (1990) a trzeci (wraz z nieocenzurowanymi częściami wcześniejszymi) w 2009 roku.

Marek Żuławski, *Londyn (London)*, ok. 1937-1939, olej na płótnie

Literatura

http://www.muzeum.umk.pl/sztuka_polska/

J. W. Sienkiewicz, *Polskie galerie sztuki w Londynie w drugiej połowie XX wieku*, Lublin-Londyn 2003;

M. A. Supruniuk, „Trwałość i płynność”. *Sztuka polska w Wielkiej Brytanii w XX wieku*, Archiwum Emigracji 2006 nr 1-2 (7-8);

Sztuka polska w Wielkiej Brytanii w latach 1940-2000. Antologia. Wybrał, przygotował do druku i wstępem opatrzył M. A. Supruniuk, Toruń 2006;

J. W. Sienkiewicz: *Sztuka w poczekalni: studia z dziejów plastyki polskiej na emigracji 1939-1989*, Toruń 2012;

M. A. Supruniuk, *Polskie życie artystyczne nad Tamizą, w: Londyn stolica Polski. Emigracja polska 1940-1990*, Warszawa 2014;

J. W. Sienkiewicz, *Artyści Andersa: continuita e Novita*, Warszawa 2016.

Kuratorzy wystawy:

Katarzyna Moskała, Joanna Krasnodębska,
Izabela Maćkowska, Joanna Stycunów,
Mirosław A. Supruniuk.

Opracowanie graficzne wystawy i folderu:

Hana Sierdzińska

Oprawa prac:

Galeria Sztuki B. R. Łyczak, Toruń, Św. Ducha 1

Organizatorzy wystawy:

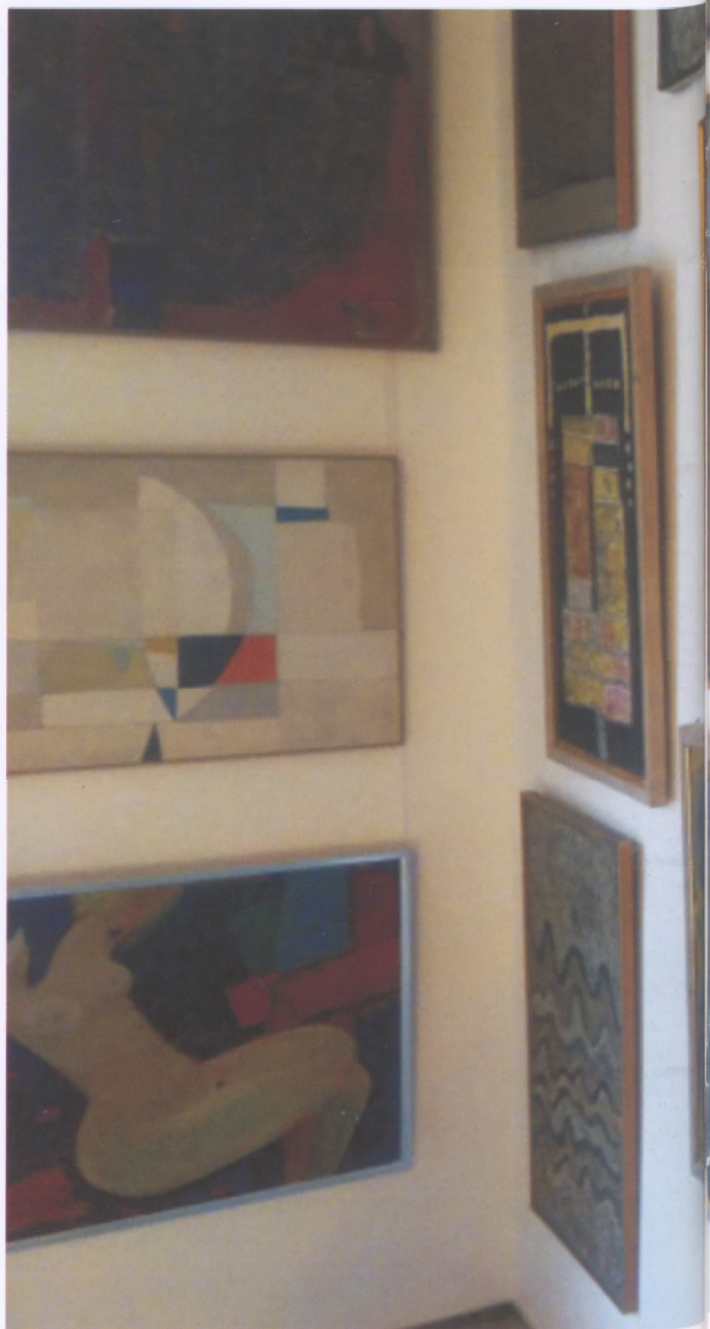
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Emigracji

ISBN 978-83-946161-5-1

Pierwsza strona okładki: Marek Żuławski,
Węgierskie kobiety optakują zmarłych, 1956 -1957,
olej na płótnie

PHOTOGRAPH BY
J. H. ...
...
...

Biblioteka Główna UMK

300050686655

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

1353280

Wystawa czynna: 22 lutego 2018 – 30 kwietnia 2018
Muzeum Uniwersyteckie, Collegium Maximum UMK, Pl. Rapackiego 1, Toruń

Wystawa pod patronatem

2018
EUROPEJSKI ROK
DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO
#EuropeForCulture